

УДК 371.134:39(477)(07)

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

Валентина Гончарук,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Висвітлено специфіку підготовки студентів-філологів вищого педагогічного навчального закладу до пошуково-дослідницької експедиційної діяльності з українознавства. Розкрито зміст аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи, спрямованої на підготовку студентів до такого виду діяльності. Визначено роль українознавства у вихованні духовно багатой та національно свідомої особистості студента.

Ключові слова: українознавство, пошуково-дослідницька експедиційна робота, підготовка студентів-філологів, українознавчі експедиції, народна культура, фольклор, етнографія.

The peculiarities of training Philology students of higher educational establishment for research and expedition activities connected with Ukrainian studies are explained. The content of classroom and extracurricular educational work aimed at preparing students for this type of activity is revealed. The role of Ukrainian studies in education of a nationally conscious student is determined.

Key words: Ukrainian studies, research and expedition activity, training of Philology students, expeditions connected with Ukrainian studies, national culture, folklore, ethnography.

У наш час в українському суспільстві поширеним явищем стала криза ідентичності особистості, основними ознаками якої є відсутність єдиної системи суспільних цінностей, світоглядна невизначеність, невміння орієнтуватися в складних соціально-історичних процесах. Тому українознавство як навчальний предмет у вищій школі та у середніх навчальних закладах покликаний, з одного боку, забезпечувати молодих людей визначеним навчальною програмою обсягом знань про історичну та культурну самобутність українського народу в умовах світової глобалізації, та, з другого, – виконувати надзвичайно важливу роль засобу національно-патріотичного виховання, особливо в умовах війни в Україні.

На хвилі національного піднесення ми помічаємо втішні зрушення у справі навчання та виховання молоді, як-от: щире виконання національного гімну, спілкування рідною українською мовою, справжня віра у оберегове значення сорочки-вишиванки, рушника та інших магічних предметів, які захищають кожну людину, а, особливо, бійця на полі бою.

Хочеться наголосити на тому, що викладачі вищих педагогічних навчальних закладів дбають про підсилення військово-патріотичного компоненту українознавства, основу якого становить козацько-лицарська сміливість і стрілецька звитязність, а також усвідомлення кожним студентом високого рівня духовного розвою нації, високих моральних основ українського суспільства, кращих традицій державницького управління та плекання найвищими особами української держави її національної ідеї.

Сучасні вимоги до викладання гуманітарних дисциплін у навчальних закладах акцентують увагу педагогічних навчальних закладів на проблемі виховання духовно багатой, культуромовної особистості студентської молоді, формування етно-, соціокультурної, методичної компетенції у майбутніх учителів-словесників.

Сьогодні основними ознаками культурності й освіченості особистості стають її інтелектуальний розвиток, високий рівень її самоосвіти, самовдосконалення та глибоке переконання в необхідності проведення активної пошуково-дослідницької діяльності з українознавства.

Одним із принципів Державної національної програми «Освіта: Україна ХХІ століття» є національна спрямованість освіти, яка полягає в її органічному поєднанні з національною історією і традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу [2].

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошується на необхідності формування інтелектуального потенціалу держави. Відтак важливим завданням освіти є зростання рівня ефективності форм організації навчально-виховного процесу, орієнтованих на проведення пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді. Чільне місце серед них посідає українознавча експедиційна робота, під час якої створюються сприятливі умови для розвитку пошуково-дослідницьких здібностей учнів [3].

З огляду на вищесказане проблема підготовки студентів-філологів до пошуково-дослідницької роботи під час українознавчих експедицій є надзвичайно актуальною.

Викладачі у вищому педагогічному навчальному закладі постійно удосконалюють зміст і форми підготовки майбутнього вчителя-словесника, а також виховують особистість, яка дбатиме про вивчення, збереження та популяризацію традиційної народної культури певного регіону.

Проблему підготовки студентів до народо- (україно-)знавчої роботи та їх виховання в процесі такої діяльності досліджували П. Р. Ігнатенко, В. А. Денисенко, Т. М. Котик, Н. Є. Кравцова, Т. І. Люріна, М. О. Семенова, О. М. Семенов, З. О. Сергійчук, Н. П. Сивачук, Р. П. Скульський, Н. М. Соломко, М. Г. Стельмахович, М. Л. Струнка, Ю. Г. Підборська, Л. С. Плетеницька, Г. В. Шах.

Завдання нашого дослідження – розкрити особливості аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи у вищому педагогічному навчальному закладі, спрямованої на ефективну підготовку студентів-філологів до пошуково-дослідницької роботи під час українознавчих експедицій.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» (керівник – кандидат педагогічних наук, професор Сивачук Наталія Петрівна) готують майбутнього вчителя-словесника та українознавця за спеціально розробленою моделлю. Така модель передбачає оволодіння студентами не тільки теоретичними знаннями з дисциплін українознавчого циклу (українознавства, фольклору та етнографії України, української міфології, методики українознавчих досліджень, практичної фольклористики, етнології та націології, музичної фольклористики, методики викладання українознавства та інших), а й практичними вміннями та навичками (вишивати, розписувати писанку, виготовляти народну іграшку, співати народні пісні й танцювати народні танці, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність під час експедицій) [1, с. 139].

Викладачі разом зі студентами на заняттях з українознавчих дисциплін уточнюють визначення поняття «українознавство» з урахуванням сучасних підходів. Вони звертають увагу на думку вітчизняного вченого О. Мостяєва, згідно з якою українознавство як наука визначається у двох вимірах: 1) як наука, «котра вивчає Україну як природно-соціокультурну цілісність» і 2) «його ... можна вважати як науку про специфічні системоутворюючі чинники української культурно-цивілізаційної спільноти» [4, с. 39]. Викладачі спільно зі студентами обговорюють мету й завдання курсу українознавства: опанування знаннями про етно- та націогенез українців, про їхню мову, символіку, психологічні особливості; усвідомлення специфіки традиційної духовної та матеріальної культури етнографічних груп українського народу; осмислення етнічних архетипів у змісті знакової системи українського народного мистецтва; вироблення умінь і навичок пошуково-дослідницької експедиційної роботи; розвиток національної свідомості; виховання громадянських якостей і патріотизму.

У процесі викладання українознавства ми керуємося наступними принципами: історизму, об'єктивності, системності, наступності (спадкоємності: наприклад, традицій і звичаїв), світоглядної зорієнтованості, системно-структурним тощо [4, с. 39]. Основу змістового наповнення цього курсу становить вивчення етногенезу нації, відтворення історичної та фольклорної пам'яті, дослідження національної духовної та матеріальної культури, використання мудрого життєвого досвіду кращих її представників. Увесь навчально-виховний процес спрямовуємо на виховання у молодого покоління національних цінностей, на формування у нього прагнення досягти ідеалу, оскільки розуміємо, що справа виховання без опори на систему національних цінностей приречена на загибель.

В університеті активно впроваджується розроблена нами модель підготовки майбутнього вчителя-словесника на засадах українознавства, яка включає п'ять етапів, на кожному з яких студенти, отримавши необхідний обсяг знань з українознавчих, фахових і загальнокультурних дисциплін, проходять певний вид навчальної практики (фольклорна, етнографічна), під час якої здійснюють пошуково-дослідницьку роботу з українознавства.

Навчальна діяльність студентів проходить у формі лекцій, семінарів, тренінгів, практичних занять, екскурсій, експедиційних досліджень, фольклорних та етнографічних практик, зустрічей з відомими етнографами, фольклористами, народними майстрами, респондентами, відвідування виставок, театралізованих українознавчих заходів. На них студенти знайомляться з самобутніми формами втілення етнічного світогляду, своєрідним традиційно культурним комплексом і оригінальним типом національного світобачення.

Майбутні вчителі опановують мовні традиції українського народу, серед яких виділяємо етикетні, ритуального мовлення, традиції раціонального користування словом, антропонімічні, говіркові. Такі традиції несуть у собі історичну, пізнавальну, естетичну цінність і є джерелом збагачення літературної мови. Мовні традиції українців виховують пошану до думки іншої людини, правильність, ясність, точність, виразність мовлення, тобто виступають риторичними засобами мовлення.

На формування готовності студентів до експедиційної діяльності впливали зустрічі студентів із відомими майстрами нашого регіону, активна пошукова робота та збирання етнографічних матеріалів. В українознавчих експедиціях до сіл Уманського і сусідніх районів студенти під керівництвом викладачів досліджують локально-територіальні особливості мови, фольклору, традиційно-побутової культури, календарної, сімейної обрядовості, народного мистецтва історичної Уманщини. Безпосереднє знайомство студентів з народною творчістю, спостереження за її «живим» побутуванням сприяє вихованню їхньої національної гордості й патріотизму, розвитку усного та писемного мовлення, удосконаленню їх вміння спілкуватися з людьми різного віку, що знадобиться їм у майбутній професійній діяльності.

Зміст пошуково-дослідницької роботи з українознавства охоплює всі розділи фольклору (календарно-обрядова та родинно-обрядова творчість, героїчний епос, балади, ліричні пісні, казкова проза, історична проза, пареміографія, дитячий фольклор) та етнографії (народні промисли і ремесла, народне житло, вбрання, харчування, народні знання, світоглядні уявлення і вірування, звичаї, традиції й обряди). Також збирається і фіксується інформація про історію певного села, його відомих людей, носіїв фольклорної пам'яті.

Наслідком проведення експедиційної роботи є з'ясування побутування автентичного фольклору та старовинних обрядів на території історичної Уманщини, встановлення причин, які впливають на деформацію фольклорної традиції, трансформацію етнографічних явищ.

Усі фольклорні й етнографічні матеріали, зібрані у селах історичної Уманщини, постійно поповнюють фонди лабораторії «Етнологія Черкаського краю». Упродовж останніх років було укладено науковий архів лабораторії (20000 карток), яким послуговуються студенти-філологи, вчителі, викладачі.

За весь період проведення експедицій було зафіксовано 4000 пісень, найбільше таких жанрів: календарно-обрядову поезію (2204 од.), родинно-побутових пісень (1565 од.), весільних пісень (3106 од.), колискових пісень (454 од.), поховальних пісень, псалм, голосінь (284 од.), пісень про кохання (798 од.), балад, дум, історичних пісень (181 од.), суспільно-побутових пісень

(332 од.), жартівливих, сороміцьких пісень (534 од.), легенд топонімічних (1635 од.), сімейних звичаїв і обрядів (429 од.), календарних звичаїв і обрядів (474 од.), оповідей, спогадів респондентів (125 од.), 956 одиниць дитячого фольклору.

Співробітниками лабораторії та студентами зібрано колекцію старовинних рушників історичної Уманщини і значну кількість предметів старовини. Також створено велику аудіо- та відеотеку, оформлено матеріали фольклорної й етнографічної практик (560 папок), які використовуються докторантами, аспірантами, студентами у науково-дослідницькій роботі.

Уже з I курсу студенти обирають тему дослідження та зосереджено працюють над нею упродовж усього періоду навчання в університеті. Результати своєї науково-дослідницької роботи вони представляють у вигляді дописів до газет, виступів на конкурсах та конференціях різного рівня, статей у наукових збірниках. Також студенти виконують курсові та кваліфікаційні роботи, проводять педагогічні експерименти у школах, під час яких перевіряють ефективність запропонованих ними педагогічних умов, розроблених методичних рекомендацій.

Така організація навчально-виховної діяльності студентів-філологів створює сприятливі умови, де кожен студент має можливість прилучитися до невичерпної скарбниці народної мудрості нашого регіону, пізнати глибинні корені нашої духовності, усвідомити себе українознавцем-дослідником, пропагандистом фольклорно-етнографічних надбань рідного краю. Підготовлені за такою моделлю вчителі-словесники будуть активно здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність під час українознавчих експедицій з учнями, у процесі якої виховуватимуть національно свідомих молодих людей, справжніх патріотів, гідних українців, адже без виховання любові до рідної культури неможливе й виховання патріотичних і громадянських якостей.

Література

1. Денисенко В. А. Підготовка майбутнього учителя-філолога до проведення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. А. Денисенко / Інститут професійної освіти АПН України. – К., 2003. – 323 с.
2. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – 11–18 липня.
4. Семінар про перспективи підготовки кадрів з народознавства та координацію дослідницької діяльності ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, 4 березня 2015 року) // Народна творчість та етнологія. – 2015. – № 2. – С. 32–52.